

ling the object of an autonomous scientific discipline, called language didactics. This most recent stage is considered to be the one which offers interesting new prospects and points to qualitatively new ways of approaching the teaching problems. This novelty resides in its primary concentration on its object, composed of the learner, the language, and the teacher, and viewed as a system rather than as a sum of elements. The theory of language didactics imposes a conception of the functioning of this system and distinguishes the factors that are involved; it also constitutes a projected network for the elaboration of relevant research hypotheses. It postulates a highly selective use of the so called source disciplines and the elaboration of the teaching methods on the basis of the description and explanation of the field rather than with the help of the issues of the related areas. It sees itself as possessing both practical and cognitive functions.

LUBELSKIE MATERIAŁY NEOFILOLOGICZNE — 1978

Janusz Figas

Psycholingwistyka stosowana z zagadnienia tekstu w nauczaniu języków obcych

Uwagi zawarte w poniższym szkicu są to łącznie potraktowane zagadnienia testu i eksperymentu. Badania, o których będzie tu mowa, mają na celu badanie akwizycji języka obcego bądź to w celu ustalenia stopnia sprawności językowej ucznia, bądź w celu zbadania procesów akwizycji języka obcego dla opracowania modelu działalności językowej w języku obcym¹. W obu zamierzeniach w równym stopniu chodzi o adekwatne badanie états de dialecte uczącego się². Istotą état de dialecte jest tymczasowość, przejściowość, rozwój /obcojęzycznej/ kompetencji językowej. Wynika stąd konieczność przyjęcia określonego modelu kompetencji językowej oraz modelu akwizycji języka, w obu modelach ze szczególnym uwzględnieniem języka obcego. Posłużymy się w tym celu koncepcją W. Piorkińskiego³, w odniesieniu do akwizycji języka obcego rozwijaną także przez J. Fligasa⁴.

Akwizycja językowa jest naszym zdaniem wielopoziomowym procesem semantyzacji znaku językowego. Mówiąc o poziomach semantyzacji mamy na myśli hierarchiczny układ znaczeń syntaktycznych, odpowiadających rodzajom wartości gramatycznej realizowanej w zewnętrznych etapach programu w koncepcji gramatykalizacji w/g W. Piorkińskiego⁵. Język jako gotowy produkt /Język native speakers/ wzgl. gotowy tekst jako przedmiot zainteresowania lingwisty nie jest dogodnym obiektem na oddzielenie

"frakcji" /wydzielenie różnych rodzajów znaczeń/. Pozwała na to natomiast psycholingwistyczne modelowanie zewnętrznych etapów programowania, jak również modelowanie akwizycji języka. W pierwszym przypadku opisanemu procesy zachodzące w trakcie realizacji zaindeksowanej w matrycy słowa⁶ wartości syntaktycznej, w drugim wypadku zmusza nas do tego fakt, że model języka jako "System der Selbstverwirklichkeiten" jest nie do przyjęcia dla akwizycji języka. Zanim dojdzie do integracji faktów w jedną całość /kompleksowość kompetencji językowej najlepiej widoczna jest na przykładzie tego, czym jest matryca słowa⁷/, stamowia one ze sobą luźny związek, niektóre fakty zaś - co może mieć miejsce w akwizycji języka obcego - są pominięte. Pierwszoplanowym zadaniem badań eksperymentalnych powinno być odnalezienie, które są to fakty. Badanie, które postawiłoby sobie za cel odnalezienie tych faktów, których akwizycja przebiega wolniej względem, jest zahamowana, może przyczynić się do odnalezienia m e c h a n i z m u d e f e k t u⁸, który występuje w procesie uczenia się języka obcego. Innymi słowy, zadaniem badania jest odnalezienie tych rodzajów znaczeń, które nie są przyswajane.

Warunkiem powstania kompetencji językowej jest: 1. wytworzenie faktów, 2. Integracja faktów. Kwestią integracji faktów nie będziemy się zajmować, bo nie pozwala na to /chwilowo/ ani nasz stan wiedzy, ani stan techniki eksperymentalnej⁹. Kontynuując rozważania na temat modelu akwizycji języka i kompetencji językowej przechodzimy do zagadnienia faktów językowych. Ich wytworzenie jest to semantyzacja kompleksów substancjalnych odpowiadających poszczególным rodzajom wartości syntaktycznej, "frakcjom". "frakcje", o których mówimy w stosunku do akwizycji języka pokrywają się z "frakcjami" jako rodzajami wartości syntaktycznej, którymi zajmuje się teoria gramatykalizacji, o czym mowa poniżej. Tymi faktami są zatem realizacje syntaktyczne rozumianej wartości gramatycznej¹⁰; wartość klasowa, wartość kategoriałna i wartość słownikowa syntaktycznie domłosa¹¹. Mówiąc o faktach językowych jako o dziedzinach znaczeń musimy w ich powstawaniu wyróżnić tworzenie kompleksów substancjalnych oraz ich semantyzację. Przykład: użyciu /obszerdaja w III kl. IO/ potrafilii poprawnie wykonać operację zamiany zdania pobocznego na rozszerzony In-

itiv nie rozumiejąc ani sensu operacji, ani zdania. Przykład świadczy o tym, że substancja znakowa w zakresie określonych przykładem matrycy kategoriałnych¹² czasownika została przyswojona bez semantyzacji. Fakty o których tu mowa, mają stać się przedmiotem i punktem wyjścia badania eksperymentalnego. O ich realności uczy nas psycholingwistyczny model kompetencji językowej w/g W. Piolskiego¹³. W modelu tym zasadniczą rolę odgrywa matryca słowa, w niej bowiem indeksuje się wartość syntaktyczna. Praktycznym skutkiem tego będzie przyjęcie matrycy słowa jako obiektu badania w konstrukcji aparatu eksperymentalnego do badania akwizycji składni.

Model psycholingwistyczny /kompetencji językowej/ tym różni się od wielu lingwistycznych modeli języka, że jego założeniem jest realność w sensie procesów produkcji i percepcji wypowiedzi językowych. Naszym zdaniem warunek ten jest spełniony poprzez model matrycy słowa, która jest konstruktem tzw. semantycznego etapu programowania zewnętrzznego¹⁴. Cechą wspólną naszego modelu i modeli lingwistycznych jest z kolei dążenie do podziału faktów na relewantne i nirelewantne i ustalenie hierarchii tych pierwszych. Różne są przy tym interpretacje pojęcia "relewantność". W podjętym eksperymentalnym użyciu się za "relewantny" taki fakt, który w danej fazie opisu nie jest alternatywny. W przeciwnym razie jest on wraz ze swoją alternatywą odsyiany do wyższej fazy opisu w celu odnalezienia poziomu relewantności¹⁵. Poziomy te odnajdujemy na skali, która wyznaczona jest rodzajami wartości syntaktycznej, przy czym jednak poziomów może być więcej niż tylko trzy. Zjawisko to zilustrujemy poprzez przyjrzenie się niektórym aspektom wartości syntaktycznej. Wartość syntaktyczna tworzy zdaniem Piolskiego hierarchię ze względu na etapie ogólności, przy czym najogólniejsza jest wartość klasowa, szczególniejsza od niej jest wartość kategoriałna, a najbardziej szczegółowa - wartość słownikowa syntaktycznie domłosa. Hierarchia ta ma znaczenie w momencie spajania zobowiązań syntaktycznych w programowaniu zewnętrznym, tj. w procesie gramatyzacji¹⁶. W kodzie syntetycznym, który jest kodem głównym w produkcji realizowana jest hierarchia indukcyjna, tj. począwszy od wartości leksykalnej, poprzez wartość kategoriałną do wartości klasowej. W kodzie analitycznym, który jest

głównym kodem percepcji, realizowana jest hierarchia destrukcji, tj. począwszy od wartości klasowej, poprzez wartość kategorialną do wartości leksykalnej. Hierarchia ogólności jest jednocześnie hierarchią zawierania, bo w realizowanej wartości klasowej zawiera się zarówno realizacja kategorialna, jak i klasowa. Faktwo dostrzec, że ogromne bogactwo możliwych realizacji leksykalnych staje się liczbowo ograniczone, kiedy ma do czynienia z realizacją leksykalną realizacje kategorialne, a liczba zmniejsza się do niewiele kilku, kiedy te ostatnie zostaną zebrane w klasy. Klasa jest zbiorem należących do niej realizacji kategorialnych /ich imarriancja/. Kategoria jest zbiorem określonych realizacji leksykalnych /ich imarriancja/. Realizacje rodzajów wartości syntaktycznej - nie mogą mieć miejsca oddzielnie, lecz tylko łącznie, dlatego należy przy określaniu relewancji wzgl. nierelwancji na pierw podać, jakiemu stopniowi spajania zobowiązań syntaktycznych odpowiada opis, tj. wydzielić "frakcje". Analogicznie do hierarchii ogólności /szczegółowości/ wartości syntaktycznej mówimy o stopniu ogólności wzgl. szczególowości opisu. Określenie stopnia szczególowości opisu ma przy tym miejsce dwukrotnie: najpierw przy wyodrębnieniu faktów językowych, następnie przy określeniu relewancji /nierelwancji/.

Przykład:

=dem Vater = w zdaniu: =Ich schenke dem Vater eine Mappe=/
 Określenie stopnia szczególowości /I/

/A/ Fakt językowy: Substantiv

/B/ Fakt językowy: Dativ Sing.

/C/ Fakt językowy: realizacja leks. /dem/ Vater

Określenie stopnia szczególowości /II/

/A/ Substantiv jest nierelwancy, bo wymieniany na "Ihm"

/Pronomon/. Jednak na wyższym stopniu /superklasa 18/ wykazać można relewancję tego faktu językowego, bo użyte akтанту =Ihm= jest przy czasowniku =schenken= obligatoryjne.
 /B/ Dativ Sing. jest nierelwancy, bo wymienialny na Dativ

Plural. Wyższy /ogólniejszy stopień stanowi Dativ /Sing. bzw. Plural/; ten właśnie fakt językowy jest relewancy. /C/ Konkretna realizacja leksykalna "Vater" jest nierelwancy, jednak relewancy w tym kontekście jest grupa potencjalnych realizacji leksykalnych charakteryzujących [Lebewesen]. Stopniem relewancji jest tu piąszczyna superleksykalna 19.

Podstawowym założeniem opisu jest więc umożliwienie jego uszczegółowienia wzgl. uogólnienia w celu dotarcia do relewancy, jak i nierelwancyjnej strony każdego faktu językowego. Odpowiada to sprostowaniu, że na opisanie systemu syntaktycznego składa się zarówno opisanie zawartych w języku restrykcji, jak i przyzwoleń. Można wykazać, że: - każdemu faktowi odpowiada zarówno restrykcja, jak i przyzwolenie, przy czym ich odnalezienie zależy od stopnia opisu,

- opisując w danej wypowiedzi językowej /np. zdaniu/ fakty językowe należące do jednej matrycy słowa można je podzielić na grupę faktów określanych przez restrykcję i grupę określaną przez przyzwolenia.

Restrykcjom, tj. relewancji oraz przyzwoleniom, tj. nierelwancji odpowiadają formalnie zjawiska obligatoryjności i fakultatywności. O ujawiskach tych mówi się jednak rzadko 20. Przyczyną tego jest traktowanie języka jako "System der Selbstverständlichkeiten", bo takim jest istotnie system jako kompetencja językowa rodzimego użytkownika języka /native speaker/. Powracamy tu do jednego z tez wstępnych, w której mowa była o tym, że akwizycja języka obcego oraz kompetencja przebiegowa 21 nie może być traktowana tak samo, jak kompetencja dorosłego rodzimiego użytkownika języka 22. Psycholingwistyczny obraz kompetencji językowej, którego celem jest stworzenie bazy dla prac eksperymentalnych i które widzi język jako system koegzystencji faktów relewancyjnych i nierelwancyjnych. Ponieważ zaś nosicielami systemu syntaktycznego są matryce słów, to badanie état de dialecte uczącego się musi być badaniem tego, co w matrycy słowa stanowi fakty relewancyjne, jak i nierelwancyjne.

Pomracamy obecnie do wyjściowych założeń, na mocy których aktywność języka jest procesem semantyzacji systemu znakowego, a badanie état de dialecte jest badaniem stopnia aktywności poszczególnej rodziny znaczeń syntaktycznych. Podsumowując nasze rozważania chcemy sformułować dwa wnioski:

1. Badaniu należy poddać aktywność relewancji /obligatoryjności/ faktów relewancyjnych oraz nierelewancji /fakultatywności/ faktów nierelewancyjnych.
2. Badaniu należy poddać poszczególne rodzaje znaczeń syntaktycznych.

W uzupełnieniu podajemy uproszczony schemat przygotowania materiału syntaktycznego do konstrukcji aparatu eksperymentalnego²³. Za przykład posłużą dwa "punkty ciężkości"²⁴, które dla uczących się języka niemieckiego Polaków stanowią problem nie tylko na piśmie, ale i w mowie. W tabeli wyróżniono poza wartością klasową także wartość superklasową, tę ostatnią traktujemy jednak jako jedną z piąszożywności klasowej.

"Punkt ciężkości"	Stopień szczegółowości opisu = wartość		
	superklasowa	klasowa	kategorialna
1. <u>Użycie rodzajnika</u>			
relewancja:	obligatoryjne użycie	obligatoryjne użycie	przypadek
	obligatoryjne użycie	obligatoryjne użycie	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjne użycie	obligatoryjne użycie	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjne użycie	obligatoryjne użycie	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjne użycie	obligatoryjne użycie	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjne użycie	obligatoryjne użycie	rodzaj /der, die, das/
nierelewancja:	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
2. <u>es=</u>			
relewancja:	obligatoryjność użycia	obligatoryjność użycia	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjność użycia	obligatoryjność użycia	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjność użycia	obligatoryjność użycia	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjność użycia	obligatoryjność użycia	rodzaj /der, die, das/
	obligatoryjność użycia	obligatoryjność użycia	rodzaj /der, die, das/
nierelewancja:	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba
	fakultatywne użycie	fakultatywne użycie	liczba

Według tego schematu można w sposób jednoznaczny przygotować materiał do konstrukcji aparatu eksperymentalnego. Podobne opracowanie z uwzględnieniem wartości klasowej potrzebne jest jeszcze przynajmniej dla takich zagadnień jak: Reflexive und reziproke Verben, Verben mit trennbarem ersten Glied, Präpositionen. Dzięki systematycznemu przeprowadzeniu badań na bazie tak sporządzonego materiału można będzie odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób przebiega aktywność poszczególnej rodziny znaczeń syntaktycznych oraz systemów relewancji i nierelewancji.

Przykłady

1. Por. Leont'ev, A.A.: Sprache - Sprachen - Sprechaktivität. S. 121-122.
2. Por. Corder, S.Pit.: Zur Beschreibung der Sprache des Sprachlerners. W tomie: Reader zur kontrastiven Linguistik, pod redakcją G.Mickela, Frankfurt/M 1972.
3. Por. Trókiński, W.: Gramatykalizacja w kodzie verbalnym. Studia psycholingwistyczne. Poznań 1979 /w druku/.
4. Por. Figas, J.: Angewählte Formen der Grammatikalisierung im Proze des Erwerbs der deutschen Sprache bei Polen. Probleme der angewandten Psycholinguistik. /Dysertacja złożona w Uniwersytecie im. A.Mickiewicza w Poznaniu, 1979/.
5. Por. Trókiński, W.: Gramatykalizacja ... jw.
6. Por. Tamże.
7. Por. Jurija, A.R.: K peresmotru ucenijsa ob amnesticeskoj afazii. W tomie: Problemy afazii i vosstanowit'elnogo obucenijsa, pod red. C.Cvetkovej. Moskwa 1975. S. 17.
8. Por. Figas, J.: Angewählte Formen ... jw.
9. O znaczeniu wyboru technik eksperymentalnych por. Figas, J.: Angewählte Formen ... jw.
10. Trókiński, W.: Gramatykalizacja ... jw.
11. Por. Tamże.
12. Por. Figas, J.: Angewählte Formen ... jw.
13. Por. Trókiński, W.: Gramatykalizacja ... jw.
14. Por. Tamże.
15. Por. Figas, J.: Angewählte Formen ... jw.

16. Por. Leont'ev, A.A.: Psycholinguistische Einheiten und die Erzeugung sprachlicher Anordnungen. Berlin 1975. S.305.
17. Por. także: semantyka gramatyczna, Tłokińskiego, W.: Grammatykalizacja ... jw.
18. Por. Misz, H.: Opis grupy syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej. Bydgoszcz 1967. S.32.
19. Por. Figas, J.: Ausgewählte Formen ... jw.
20. Por. Także: syntaktische Wert-^matrizen, Figas, J.: Ausgewählte Formen ... jw.
21. Por. Selinker, L.: Interlanguage. W: IRAL X/3, 1972.
22. Należy odróżnić między podjęciem adultolinguistycznym /stan i rozwój języka u dorosłych/ oraz podjęciem pedolinguistycznym /rozwój języka u dziecka/, por. Mitjen, H.P.: Neuere Entwicklungen der Psycholinguistik. W tomie: Grundbegriffe und Hauptströmungen der Linguistik, wyd. Ch. Guthnecht. Hamburg 1977.
23. Por. Experimentelle Anlage, Figas, J.: Ausgewählte Formen ... jw.
24. Por. Übungen zu Schwerpunkten der deutschen Grammatik. /Wydanie zbiorowe/ Pod redakcją W. Frankego, F. Birkego, J. Wenzela. Leipzig 1976.
25. Por. =Bis/das/dies ist schön, treue Freunde zu haben=, przykład w/g: Brinkmann, H.: Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. Düsseldorf 1971. S.301 - Mowa tu o funkcji syntaktycznej "Korelat do zdania podmiotowego". Jest to jedna z licznych funkcji syntaktycznych =es=, por. również: Figas, J.: Ausgewählte Formen ... jw.

Zusammenfassung

Die psycholinguistischen Untersuchungen über den état de dialecte des Sprachlernens bekommen dank der Grammatikalisierungskonzeption von W. Tłokiński einen ganz neuen Antrieb. Die Auffassung vom Spracherwerb als Semantisierungsprozeß des Sprachzeichens verlegt den Schwerpunkt der Untersuchung auf die syntaktischen Bedeutungen, die als syntaktische Wert-Arten im höheren Teil des Programms realisiert werden. Ihnen entsprechend wird eine Untersuchung auf drei Ebenen vorgeschlagen /Klassenebene, kategoriale und lexikale/. Als Objekt der Untersuchung ist die Wertmatrix besonders geeignet, denn ihr indiziert sich der syntaktische Wert. Im Modell der Sprachkompetenz wird der Koexistenz der Relevanz- und Irrelevanzsysteme besondere Beachtung geschenkt. Als relevant werden solche Fakten einer bestimmten Stufe der Beschreibung angesehen, die auf dieser Stufe nicht mehr auswechselbar sind. Somit sollte die experimentelle Anlage zur Untersuchung des état de dialecte eine unmittelbare Koforschung der Relevanz- und Irrelevanzsysteme auf allen Ebenen des syntaktischen Wertes ermöglichen.